

OPOZICIJSKI ZNAČAJ AKTANTSKE RAVNI ZIDARJEVEGA DOLENJSKEGA HAMLETA

Glavna oseba Zidarjevega Dolenjskega Hamleta je zgrajena na temelju opozicije. Tvorita jo zavest o smiselnosti vztrajanja v borbi za ohranjanje istovetnosti in osebne svobode, v zahtevi po pravici biti drugačen ter dvom v lasten sile. Ker shema aktantske ravni ne predvideva vloge pomočnika in ker tudi oseba sama ni sposobna svojih ciljev uresničiti, se smisel njenega upiranja razkriva v načelni človekovi opredelitvi za vztrajanje in ohranjanje.

The main character in Zidar's Dolenjski Hamlet is built on opposition. His components are the awareness of the purpose of perseverance in a struggle for maintaining an identity and individual freedom, and of the demand for right to be different; on the other hand, there is doubt about the character's own strengths. Since the design of the character level does not provide for the role of an assistant and, since the character himself is not capable of realizing his goals, the purpose of his resistance lays in man's principled determination for perseverance and preservation.

0 Izhodišče raziskave aktantske ravni Zidarjevega Dolenjskega Hamleta je glede na dosedanje izkušnje s pisateljevimi pripovednimi deli mogoče iskati v hipotezi, da je osnova aktantske ravni opozicija in da je, upošteva je tudi motivno-tematske posebnosti pripovedi, njena shema nepopolna na mestu, kjer bi »moral« biti udeležena aktantska vloga pomočnika. K obojemu navaja tudi strategija fabulativne ravni pripovedi.

1.0 Profesor slovenskega jezika Hanibal Ostroogar dobi novo službeno mesto na gimnaziji v Božjeglavi. Predstavniki mestne oblasti vedo, da bodo v profesorju našli nasprotnika, človeka ki je pripravljen žrtvovati lastno udobje za doseg svojih ciljev. Dijaki pa ga pričakujejo kot uspešnega dramatika, učitelja in predvsem kot osebo, ki bo znala vzpodbujati in usmerjati njihovo mladostno energijo.

Ostroogarjev prvi stik s predstavniki mestne oblasti Božjeglave je izražanje moči na eni strani ter svobodomiselnosti neupogljivosti na drugi. V medsebojnem merjenju moči dveh skrajnosti, ki se izražata v vlogi Ostroogarja oziroma ravnatelja in predsednika občine, je posebno mesto dodeljeno predstavniku birokracije, občinski (županovi) tajnici. Ta zaradi podatkov o županu, gimnazijskem ravnatelju, Ostroogarju in drugih dejansko obvladuje položaj in predstavlja pravo oblast in zato za posameznika nevarnost. Je pa prekratek čas »v igri« in zato njen delež v celotnem spektru odnosov, ki tvorijo tloris aktantske ravni, ni toliko pomemben, kot bi bil, če bi bila tudi njena fabulativna vrednost večja. Očitno pa je, da prav občinska tajnica na podlagi metonimičnega prenosa pomena postane in ostane tista prvina diskurza, ki v svojem dosegu brez težav združuje dvoje: željo po obvladovanju in nadzor nad podatki, torej oboje, kar je imanentno oblasti.

Kmalu po svojem prihodu v Božjeglavo prejme Ostroogar pismo, v katerem ga gimnazijci vabijo na srečanje. Dobijo se na vikendu staršev enega izmed njih. Med dijaki je tudi Ciril, ki vohuni za Ostroogarjem. Tisti je, ki bo morebiti javil na ustrezno mesto, kako se je Hanibal Ostroogar obnašal, koliko je popil in predvsem, kaj je govoril. Strah, ki ga Ostroogar čuti vedno in povsod, je utemeljen v njegovi izkušnji, da hoče oblast natančno vedeti, kaj delajo in kaj govorijo posamezniki, posebno tisti, ki so že izpričali svobodoljubje in upornost, da je oblast kot oblast (še posebej avtoritarna) neposredno vezana na izvajanje nadzora, na natančno izdelane smeri delovanja represivnega aparata, na paternalističen odnos do »svojih« ljudi, itn. Ta primarni strah dobi v Ostroogarjevi izkušnji tudi svojo sekundarno različico – strah pred človeško radovednostjo. Takšne bivanjske okoliščine, razumljene globlje, pa seveda pomenijo, da posameznik niti politično niti kot individuum ne more biti svoboden. In prav to je tisto, česar se glavna oseba Dolenjskega Hamleta v popolnosti zaveda. Zaveda pa se tudi, da je od vseh možnosti, ki so na razpolago, zanj sprejemljiva le tista, ki narekuje braniti drugačnost in samosvojest.

Hanibal Ostroogar se kot subjekt oblikuje v sekvencah, v katerih vstopa v neposreden odnos s predstavniki oblasti. Najbolj izrazito je to v odnosu z njegovim neposredno nadrejenim, z ravnateljem gimnazije, v sekvenci, v kateri se oblikuje njegova vloga upornika/poraženca zoper vsak napad na posameznikovo istovetnost.

To pot pa ne. Hvala za tole službico. Res je edini kruhek. Vendar živim – povejte svojim interesom, ko jim boste sporočali – od greha, ne od kruha. Od prestopka, ne od čistosti. /.../

Živiš, kaj! ga je opazoval Hanibal iz svojega nedostopnega simbola, oživiljenega zaradi poročila o sebi, ki ga je podal starec (ravnatelj gimnazije, op. M.Š.).

Povsod mi hočejo samo dobro, ker ljubijo rožo siromakovo. In povsod vedo za Pirjevce, Kermaunerje. Za moje homoseksualstvo. Za moje nazore o pesniškem jeziku. Moje drame so zavožene percepcije. In celo Žid sem. Dobro, torej bom tudi Žid. Saj moram biti. Židovstvo se mi razodeva kot ogroženi človek. Bom, da – bom Žid.¹

Profesorju Hanibalu Ostroogaru se najvišji življenjski smisel kaže v načelni opredelitvi ohraniti lastno istovetnost in svobodo. Kako se v njem oblikuje ideja očuvati se v odnosu do oblasti, ki vsiljuje svoja merila za razvrščanje med dobre in slabe, ni znano, saj vstopi kot literarna oseba in kot aktant² v dogajanje že oblikovan. Njegov odpor zoper oblastno strukturo, tradicionalnost, avtoriteto, nenadarenost in radovednost je tako posledica tistega, kar je sicer recepciji prikrito. Bralec je zato »postavljen« v že oblikovana fabulativna izhodišča, ki jih označujejo na eni strani uporni, a večkrat premalo samozavestni posameznik in na drugi močan, tako rekoč nepremagljiv blok sistematično delujoče strukture.

¹ P. ZIDAR, *Dolenjski Hamlet* (Koper: Lipa, 1976), 122.

² Termin povzeman po A. J. GREIMAS, Aktanti, akteri i figure, prev. C. Milanja, *Revija XIX/2* (1979), 61–75.

Profesor gradi svoj upor na vrednoti, ki mu jo predstavljata človekova individualnost kot taka, in morda nekoliko anarhično razumljena svoboda. Pri tem čuti, da se mora povezati z gimnazijsko mladino, oziroma tistim njenim delom (Pripovedovalec jih imenuje »skupno telo dijakov«.), s katerim lahko vzpostavi tesnejšo zvezo tudi zaradi skupnih literarno-umetniških ciljev.

Šli so drug za drugim na dno, polno privlačne sile. Grabljice so zastale, okamenele v gibih, pospremile nemo njihov gosji red, ki se je odvijal mimo njih po stezici.

– Bog daj sreče!

– Bog daj sreče!

Krave so jih vzele v oko in jih tudi pospremile mimo sebe. Čutili so, da jim ljudje zavidajo, kako prosto gredo, brez zaveze s čimer koli na tem svetu. Začutili so se svobodne; v razliki, ki je nastala med njimi in grabljicami, so okusili slast nenavezanosti na kar koli.³

Hanibal Ostroogar čuti strah pred ljudmi še posebej takrat, ko se nahaja v novih ter zato neznanih in nepreglednih okoliščinah. Prav takrat se mu svet najbolj kaže kot pogubno pollaščenje in nasilje nad posameznikom. Zato pravzaprav ni presenetljivo, da na začetku pripovedi noče dovoliti, da bi mladenič, ki ga vodi skozi Božjeglavo, posegel v njegov intimni svet, da se brani nasilne gospodarjeve hčere, natakariče v gostilni in vrtajočih pogledov »sodrga, ki te ubije za kilo mesa.«

Toda Ostroogar ni močna in v sebi skladna oseba. Njegovi odzivi so si v različnih položajih izrazito nasprotni, saj v nekaterih prepričljivo obvladuje položaj in nadzoruje svoj odnos do okolice, v drugih, ko se predaja spominom, ko postajajo jasne najintimnejše plasti njegove osebnosti (spomini na očeta, homoseksualnosti), pa je nedejaven in neodločen, vase zaprt in nesamozavesten.

Zidarjeva glavna oseba je strukturirana na temelju opozicije. Tvorita jo zavest o smiselnosti vztrajanja v borbi za ohranjanje istovetnosti in svobode ter dvom v lastne sile, ki bi to vztrajanje omogočile (zatajevanje homoseksualnosti, samopremagovanje v sporu z gimnazijskim ravnateljem). To navaja k sklepu, da je Hanibal Ostroogar združek smisla in nesmisla, ki se med seboj prepletata tako, da Zidarjeva glavna oseba niha med samozavestnimi odločitvami ter premišljevanjem o neostvarjenih željah, katerih posledica so lahko le novi porazi.

Če razumemo vztrajanje in upiranje kot izraz prvinskega v človeku, potem seveda Hanibal Ostroogar ni nihilist, ampak pravzaprav kljub vsaj nekoliko drugačnemu »videzu« poseben svet življenjske volje. Je pa tudi človek, ki natančno čuti, kako se svet, ki ga je tudi on gradil, obrača proti njemu in se prevrača v temeljno nasprotje in da je človekov obstoj v njem bolj odvisen od spleta naključij kot od njega samega. A tudi to spoznanje ga zares ne potisne čez rob v nič. Res pa je, da ga z vso ostrino spomni, da mora imeti človek izjemne sposobnosti, če hoče kljub svoji majhnosti in nepomembnosti vsaj ohranjati dana razmerja.

³ P. ZIDAR, n. d., 1976, 24.

Zidarjev človek ni mislec, tudi Hanibal se ne sprašuje o moralni krizi, o krizi vrednot, kljub nekaterim pasusom, katerih vsebina se tako na jezikovnozvrstni kot miselni ravni vsaj nekoliko izmika vsakdanji neposredni življenjski izkušnji, ne filozofira. Vse, kar počne, torej ni posledica razumevanja sveta, ampak predvsem njegovega doživljanja.

Skika razpona smisel – nesmisel:

smisel (individualnega vztrajanja)
ohranjanje posameznikove
istovetnosti
akter
izginjanje posameznikove
istovetnosti
nesmisel (absolutne oblasti)

Zaveda se, da sta politika in oblast zanikanje svobode individuuma, zato nasprotuje vsemu, kar je z njima povezano.

A vsa njegova borba je pravzaprav zaman, njegov primer je končan, še preden se je začel. Sodba je namreč napisana vnaprej. Za nasprotnike obstaja le vprašanje, kako najučinkoviteje »zadevo« izpeljati in neprijetnega profesorja ter dramatika v njegovih prizadevanjih onemogočiti.

Ostroogar je nesamozavesten, a tudi vztrajen, takrat npr. ko mora ohranjati najvišjo stopnjo previdnosti, ko ve, da ga nadzirajo in o njem zbirajo podatke, da ga ti podatki kot predhodnica spremljajo skozi življenje in da je njihov obseg sorazmeren z njegovo podrejenostjo.

Hanibal je čutil, da predsednik in tajnica vesta o njem vse. Čutil je, da je ves ta razgovor, ki ga ima z njim, proti njegovi volji. Ve, da imata v rokah njegov dosje. Ve. Ve. Kadar se obnaša proti svoji volji korektno do ljudi, ki jih ne trpi, tedaj je to zaradi posesti njegovega temnega dela po teh ljudeh. Zaradi duha, ki je prešel v roke ljudi.⁴

Kadar je v družbi somišljenikov, neobremenjeno razlaga svoje misli o grehu, oblasti, Ideji in umetnosti. Verbalno močan je tudi, ko se brani pred gimnazijskim ravnateljem. A njegove govorne sposobnosti niso dovolj, ker ni človek akcije, ker ni človek, ki bi v konkretnih okoliščinah uresničil svoje ideje. Značilno je, da mnoge osebe razočara, tako npr. mladeniča, ki ga prvi dan vodi po Božjeglavi, gospodarjevo hčerko in končno tudi skupino dijakov, potem ko se do nezavesti napije in ga morajo nagega obleči in odnesti »na varno«.

Ljudem, ki so v njegovi neposredni bližini, vzbuja pričakovanja, ki pa jih ni sposoben tudi uresničiti. Razočara tudi samega sebe, saj je prepričan, da bi lahko storil več, da mu npr. ne bi bilo treba sprejeti dogovora, ki ga obvezuje, da bo ravnal tako, kot bo šolska oblast zahtevala.

1.1.0 Hanibal Ostroogar vstopa v odnose z različnimi ljudmi.

Za delovanje pripovedi so pomembni tisti, ki jih Ostroogar vzpostavi do mestnih oblasti, »skupnega telesa dijakov« ter Cirila. Njihov skupni imenovalc je težnja po

⁴ Prav tam, 103.

ohranjanju svobode in istovetnosti, ki dobi svoj fabulativni odsev v ostrem nasprotovanju (študentki Pavli, tajnici, ravnatelju, natararici), napetosti, osredotočenosti na obrambo, napadalnosti, prikrivanju resnične narave, a tudi presenetljivi vdanosti in predanosti.

Spekter odnosov je oblikovan v podvojeno opozicijo. Prvič je le-ta vsebina profesorjevega večinskega razmerja, drugič pa jo izraža njegova globinska struktura, katere bistvo je razpetost in nasprotovanje med skrajnostima.

Ostroogar seveda ne skriva le svoje homoseksualne narave, kar bi lahko sklepali glede na začetek pripovedi, v mnogih primerih je to popolnoma drugotnega pomena, njegov cilj je ohraniti predvsem lastno duhovno integriteto, način mišljenja, hierarhijo vrednot, moralne in etične principe pa tudi svobodo umetniškega ustvarjanja ter neodvisno opravljanje učiteljskega poklica.

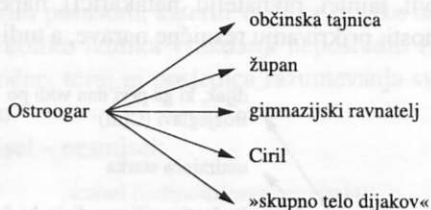
Svojega sogovornika najpogosteje sprejme kot nasprotnika, pred katerim se je potrebno braniti. Pri tem se ne umika dialogu, nasprotno, v njem vidi možnost, s katero dokazuje svoj prav. Sogovornik je Ostroogarju pravzaprav nujno potreben, zato tudi nikoli nasilno z njim ne prekine, tudi takrat ne, ko je njuno nasprotovanje na vrhuncu.⁵

Kot on sam se namreč udejani prav v študentki Pavli, občinski tajnici, gimnazijskem ravnatelju... Dialog je očitno okoliščina, v kateri popolnoma zaživi, v kateri more dovolj neobremenjeno oblikovati in razlagati, je prostor njegovega samopremisleka, samoizpraševanja, samopreizkušanja, raven njegovih dvigov in padov. Z njim je, takrat kadar izraža nasprotje, organsko povezano ohranjanje svobode in istovetnosti⁶ in lahko bi trdili, da je nekako sorazmerno stopnji opozicije. Ko je Ostroogar v največjem sporu (z gimnazijskim ravnateljem npr.) je tudi najizrazitejši on-sam. Manjšanje spora pomeni iskanje dogovorov in tudi umik pred samim seboj.

⁵ Primerjaj: M. DAMJANOVIĆ, Dialog i interes za istinu, *Polja* XXIX/287 (1983), 28.

⁶ Methew ROBERTS, *Poetika hermeneutika dijalogika*, prev. M. Bačić, Bahtin i drugi, ur. V. Biti (Zagreb: Naklada MD, 1992), 137–157.

V pripovedi so za obstoj celote pomembni naslednji odnosi:

Prvi štirje izražajo Ostroogarjevo ujetost in upornost, a tudi ohranjanje. Vsebina zadnjega je zблиževanje in z njim povezano izginjanje. Zaradi takšnega značaja navedenih odnosov je jasno, da prvi štirje temeljijo na nasprotju, zadnji pa na privlačnosti.

1.1.1 Odnos Ostroogar – občinska tajnica temelji na dejstvu, da občinska tajnica pozna svojega »nasprotnika« neprimerno bolje kakor on njo. Ostroogar sicer ve, kdo in kaj so občinske tajnice, ve tudi, kaj je občinska oblast, a vse to le v splošnem.

O svoji nasprotnici nima prav nobenih podatkov, da bi na njihovi osnovi lahko z gotovostjo gradil svojo obrambo. Ker se tega zaveda, ga je njunega neposrednega stika strah:

Hanibal je vstal in se s kartonom v roki bližal tajnici, ki ga je spet čutila kakor rožo. – Ne vem, če sem... prav, je rekel in prehajal v njene roke, ki so se materinsko stegnile.

Da vidimo, da... vidimo... skupaj z glasom se je potopila v podatke, ki sami po sebi niso povedali ničesar, takoj pa so spregovorili, ko si jim dal še drugi, temni del.

Tajnica, ki je bila hkrati še nekaj, je namreč že pred mesecem dni prejela natančno pisanje o Hanibalu Ostroogarju, profesorju in dramatik, homoerotu, pol Židu, človeku, ki je nerazpoložen do vsega obstoječega.

Poročilo o njem je bilo dolgo dvaindvajset tipkanih strani. Ko je formalizmu na kartonu dodala še to temno stran, za katero je vedela samo ona in še nekateri, je njegovo ime dobilo pomen posebne vrste... Črke na tem kartonu pred njo bi bile samo črke, če ne bi vedela za njihov pravi pomen. Pol tega človeka ima ona v lasti. Zaprtega ima v predalu in v sebi. Razlaga se lahko samo z njo. Brez nje bi bil nič.⁷

Ostroogarjev položaj še dodatno obremenjuje njegova homoseksualnost. Ponavljanje samostalnika ženska v različnih sintagmah (»vabeče ženske oblike« npr.) seveda ni naključna, saj poudarja napetosti med obema osebama, neposreden stik homoseksualca in Ženske, ki ve za njegova nagnjenja.

Razmerje med občinsko tajnico in Ostroogarjem je zato moč razstaviti na dve vsebinsko različni, a med seboj povezani polji in ga zapisati kot racionalno število, pri čemer postane njegova struktura preglednejša in profesorjeva podrejenost jasnejša:⁸

⁷ P. ZIDAR, n.d., 1976, 101.

⁸ O Zidarjevih osebah glej tudi B. PATERNU, Zidarjev Oče naš, P. Zidar, *Oče naš* (Koper: Lipa, 1992) in B. PATERNU, Zidarjev vstop v slovensko prozo, P. Zidar, *Sveti Pavel* (Ljubljana: MK, 1988).

tajnica – $\frac{\text{akter}}{\text{podatki}}$

in

ženska – $\frac{\text{moški}}{\text{seks}}$

1.1.2 Odnos Ostroogar – gimnazijski ravnatelj je spopad posameznika in oblasti. Tokrat jo predstavlja profesorju Ostroogarju neposredno nadrejeni. To je spopad dveh nasprotujočih si v elementarni obliki. Zato je najgloblji, najneposrednejši in najmočnejši. Po ostrem medsebojnem nasprotovanju pa pride tudi do umiritve in končnega sporazuma.

Ker se predvsem Ostroogar zaveda svoje nemoči a tudi njune skupne prihodnosti, se negacija kot izraz različnih stališč ne udejanji v svoji absolutni vrednosti. Končni dogovor zato tudi ni površinsko dejanje, ampak rezultat dejanskega razmerja sil. Pravzaprav je dogovor le navidezno, saj mora profesor sprejeti pogoje, ki jih postavi ravnatelj, sam pa »doseže« le to, da se lahko zasebno ukvarja s »heretičnimi« idejami o nič. (Kdo bi mu »zasebno ukvarjanje« sploh lahko preprečil?)

Pot do dogovora vodi preko spreminjanja Ostroogarjevih čustev do nasprotnika, ki se oblikujejo v razponu od sovraštva, mržnje in zaničevanja do usmiljenja. Gimnazijski ravnatelj je oseba, ki jo Ostroogar istočasno zanika in priznava. Priznava jo s tem, da se mu zdi smiselno razlagati ji svoj nazor, svoje ideje ter moralne in etične vrednote. Zanika pa z zanikanjem sveta, ki mu ravnatelj pripada.

Gimnazijski ravnatelj ne nasprotuje Ostroogarjevim nazorom, sicer jih ne sprejema, a je dovolj strpen, da jih kot take nima namena z vsemi sredstvi zatreti. Zaradi ponižnosti in strahu pred nadrejenimi pa je oster nasprotnik takrat, ko obstaja realna možnost, da bo profesor svoje ideje širil med dijaki. Takrat je nepopustljiv in njegov odpor je grob, profesorju zagrozi z odpustom iz službe. Zaveda se namreč, da je tudi njegova eksistenca »po novem« odvisna od »neubogljivega« profesorja, da sta oba usodno povezana v ris medsebojne odvisnosti.

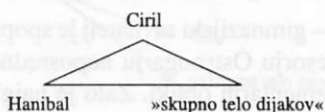
Ostroogar najprej nima razumevanja za ravnateljeva objektivna stališča (Je del oblasti, kot tak jo mora na svojem področju znova in znova dokazovati; človek je, ki ni pripravljen niti sposoben tvegati.), zato tudi ni možnosti za sporazum. Močno nasprotovanje pa končno privede do spoznanja o medsebojni povezanosti in lastni nemoči.

Z dogovorom pa je Ostroogarjeva svoboda močno načeta, njegova upornost pa je izgubila svojo ostrino.

1.1.3 Opozicijskost aktantske ravni je najočitnejša v konceptu strukturiranja »skupnega telesa« dijakov gimnazijcev. Navidez enovita skupina je notranje razklana, kar se v širšem obsegu izrazi prav v njihovem razmerju do profesorja.

Neenotnost povzroča dijak Ciril, ki je navidez sicer del »skupnega telesa«, v resnici pa so njegovi interesi, cilji in ambicije ter aktantska vloga drugačni. V pripovedi je zato, da pridobiva podatke o Ostroogarju. Njegov zasledovalec je, materializacija Hanibalovega prepričanja, da je pod nenehnim nadzorom. Je prikrit in nevaren pro-

fesorjev nasprotnik, a tudi oseba, ki bi ob nekoliko drugačni fabulativni strategiji zanimivo popestrila pripoved. Strukturno gledano je najzanimivejša oseba v pripovedi. Človek je, ki spretno obvladuje položaj, v katerega zapleta dijake (sošolce) in profesorja tako, da prve spremeni v vabo in drugega v žrtev.

Ostroogarjev odnos do Cirila je dvoplasten, saj skriva v sebi strah in sartrovsko tesnobo ter razumsko zavračanje in erotično privlačnost.

Prvi stik Ostroogarja in Cirila je njuno srečanje ob profesorjevem prihodu v Božjeglavo. Ciril mu je vodič, ko išče hišo, kjer bo stanoval. Molčeča sta in drug drugega ocenjujoča. Oboje povzroča napetost, ki jo krepi še Hanibalovo samozatajevanje homoseksualnega nagona. Obojestranska je tudi želja po zbliznanju, ki jo Hanibal nadzira in zatre, Ciril pa previdno izrazi, ko svojemu bodočemu profesorju pove, da piše pesmi. V tem prvem stiku prevladuje Hanibal, saj uravnava medsebojno zblizjevanje, čuti Cirilove želje, zaznava njegove misli in celo samozavestno predvideva:

Prvi večer v tem mestecu, dišečem po gnoju in mleku, si ni želel zbuditi poželenje po mladcih. Za to bo več kot dovolj priložnosti. Hanibal je zaznal, da je fant s svojo molčečo zvestobo, s katero mu je sledil semkaj, primerno bitje za prijem. V njegovem glasu in pozi je bila govorica telesa, s katero mu je sporočal nekaj nenavadnega. Ali je prijel? Fant želi biti osvojen. Boš, boš, je odgovoril nazaj.⁹

Ostroogarjeva samozavest ni presenetljiva, če upoštevamo, da je v zrelih letih, profesor in znan dramatik, Ciril pa mladenič in njegov bodoči dijak. Toda dejansko razmerje moči je drugačno, saj Ciril ni brezmočna figura in Ostroogar prav tako ne resnično samozavesten oblikovalec njunega medsebojnega odnosa. Ciril sicer je »v službi«, specialec za posebno nalogo, vendar je tudi dovolj svoboden, da si lahko izbere prikrit položaj v »skupnem telesu« gimnazijcev, ki so svojemu bodočemu profesorju naklonjeni. Relativno samostojen je ter nevaren spletkar in ovaduh.

Vloga Cirila se iz začetne navidezne nepomembnosti razvije do razsežnosti, ki bistveno oblikuje podobo aktantske ravni Dolenjskega Hamleta in poteka od njegove replike, s katero seznanj Ostroogarja, kje je zidanica, kamor gredo, do vloge, ki si jo vzame, ko v zidanici nataka vino, prinaša jed in vzpodbuja ter usmerja pogovor ter v nekaterih primerih nastopa kot posrednik med dijaki in profesorjem. Ostroogarjevo pomikanje v pasivnost je temu obratno sorazmerno in se na koncu izrazi kot njegovo donezavestno opitje.

⁹P. ZIDAR, n.d., 1976, 14.

Niti rast Cirilove prevlade niti Ostroogarjeva vedno večja nedejavnost pa nista brez motenj. Osrednja je Cirilova nepazljivost, s katero bi skoraj razkril svojo denunciantsko vlogo:

Jasna pa ni zapustila Cirilovega glasu. Ne, ker bi ga ne želela, preprosto se je prišla svojo poudarjeno in razživeto čustvenostjo zanj; nekaj časa ji je bil kakor veja, štrleča iz globokega mraka v mrak. Edina je bila, ki je ta glas prepoznavala in po njem Cirila. Obsul jo je mraz spoznanja, kdo je vsa ta leta vse njene poti in besede dostavljal na očetovo mizo.¹⁰

Rast Cirilove prevlade poteka v naslednjih stopnjah:

- Hanibalovim besedam Ciril pritrjuje.
- Ciril vzpodbuja Hanibala k izjavam, ki mu bodo škodile.
- Hanibala Ciril opijanja.
- Ciril se trudi zaključevati Hanibalove misli.
- Ko je Hanibal nezavestno pijan, se Ciril iz njega norčuje.

1.1.4 Zaradi navedenih posebnosti Cirilove vloge v tlorisu aktantske ravni pripovedi dobi odnos Ostroogar »skupno telo dijakov« svojo pravo podobo šele potem, ko je Ciril iz dijaškega kolektiva izločen. Prvo, lahko bi ga, upošteva je nadaljnji razvoj, imeli za usodno, dejanje v procesu Ostroogarjevega zблиževanja z dijaki napravijo slednji z že omenjenim vabilom v zidanico.

Bližajoče srečanje doživlja profesor skladno s svojo notranjo razdvojenostjo: srečanja z »otroki« se veseli, sočasno pa se zaveda, da bo to »težak dogodek«, saj bo odgovornost zanj in za njegove posledice nosil sam. Sluti namreč nevarnost, da začne neovirano širiti svoje ideje, herezijo, kakor so drugi poimenovali njegove misli o življenju in svetu. Veseli se in boji obenem mladih in dojemljivih ljudi, za katere ve, da ga bodo poslušali in priznavali za svojega vodjo, česar pa noče, ker vodstvo pomeni tudi odgovornost.

Njihovo razmerje se razvija v naslednjih stopnjah:

- začetne spoznavne fraze,
- spolnost,
- občutje popolnosti,
- Hanibalovo izginjevanje v dijakih,
- pijanost,
- škandal.

Označujoči zanj so zблиževanje, vzajemnost, medsebojno spoštovanje in navdušenje.

Nedvomno je, da postopoma prihaja do profesorjevega istovetenja z dijaki (ne gre le za erotično privlačnost), da je le-to logična posledica značilnosti, ki oblikujejo skupino literarno-filozofsko vedoželjnih gimnazijcev ter njihovega odpora do tradicionalnih vrednot in avtoritet ter Hanibalovega literarnega dela, njegove »herezije« in kar usodne, v vse smeri razširjene notranje razklanosti, strahu in predvsem

¹⁰Prav tam, 254.

naravnost ekstatične, sicer nikjer naravnost izpričane želje najti trdno oprijemališče in pribežališče. Toda ta implicitna, niti ne uzaveščena želja ima v okoliščinah Zidarjevega Dolenjskega Hamleta tudi svojo negativno konotacijo.

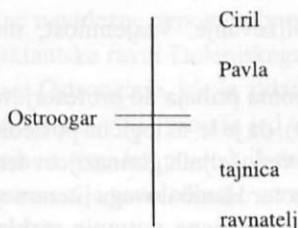
V svoji globinski strukturi je odnos Hanibala in dijakov presenetljiv. Profesor namreč razume svoje bodoče dijake in mlade literate kot svoje zaveznike in njihova medsebojna zveza je trdna, toda prav zato zanj izjemno nevarna. Stopnjo njene nevarnosti povečuje dejstvo, da se je ne zaveda in svojega zbliževanja/izginjanja zato ne more nadzorovati in prekiniti. Razblinjanje njegove istovetnosti in svobode je tako sorazmerno s hitrostjo in temeljitostjo procesa Hanibalovega prehajanja v dijake. In to je prav tisto, kar je izločujočega značaja za posameznika kot posameznika oziroma tisto, kar bi moralo vzbuditi Hanibalovo upornost (kakor jo je, kadar se je znašel v podobnem položaju). Ker je ne, se nahaja profesor v nevarnosti, večji od tiste, ki mu preti od ravnatelja, občinske tajnice in Cirila.

Presenetljivo in nekoliko zapleteno strukturiranost aktantske ravni širi spoznanje, da je Hanibalov prikriti nasprotnik med gimnazijci edini, ki lahko s svojimi nastopi prepreči njegovo prehajanje iz sebe v dijake, njegovo dejansko izginjanje. Kakor hitro bi namreč Ciril izdal svojo vlogo, bi to Hanibala potisnilo v obrambni položaj. Nezaupanje do Cirila bi se, to lahko trdimo glede na Ostroogarjevo naravo, razširilo tudi na ostale in proces ohranjanja lastne istovetnosti bi se začel. To pa seveda pomeni, da se v pripovedi vsaj nekoliko nakazuje možnost, po kateri bi nasprotniki postali dejanski zavezniki, možnost, ki bi, če bi bila razvita, pomenila zanimivo organizacijo pripovedne strukture, situacijo blokiranih in preusmerjenih kodov pripovednega dela, ki bi gotovo destabilizirala tudi položaj bralca in tako popestrila njegovo recepcijo.

Obrazi, na katerih je povrevalo veselje, so se spogledali v Hanibala in ga motrili kot sebi enakega. Hanibal je čutil, da so si ga na poseben način prisvojili in da je z njim začel nekakšen konec njega. Že se je čutil rahlo razstreljenega.¹¹

Položaj je za Hanibala izjemno nevaren, saj prisvojitve seveda ni noben »poseben način prisvojitve«, kakor v pijanosti ugotavlja, ampak prisvojitve cela in dokončna, dokaz o nekakšni fluidnosti, nekoherentnosti in nehomogenosti Zidarjeve glavne osebe.

2.0 Floris aktantske ravni hipotetično zastavljeno trditev o opoziciji kot temeljnem principu, na katerem Pavle Zidar gradi aktantsko raven Dolenjskega Ham-

¹¹ Prav tam, 225.

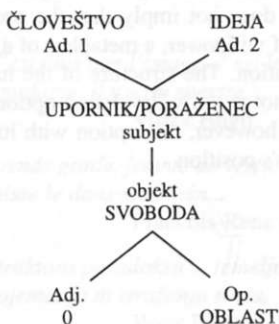
leta, potrjuje. Kaže se v postavitvi akterjev, ki so razporejeni v dve nasprotujoči si vrsti, od katerih deluje ena kot upornik, druga pa kot oblast, ali če register akterjev poimenujemo na drugi pomenski ravni, kot polaščevani in polaščevalci.

Oblast je moč razumeti v smislu politične oblasti, oblasti, ki se vzpostavi v odnosu med moškim in žensko, učiteljem in šolsko oblastjo, umetnikom in družbo ter posameznikom in kolektivom.

V Dolenjskem Hamletu se subjekt nahaja v podrejenem položaju. Ta ga sicer vzpodbuja k upornosti, a da bi njegov upor privedel do želenega kakovostnega premika, bi moral biti izpolnjen vsaj eden od dveh pogojev:

- subjekt bi moral biti sposoben sam doseči svoj končni cilj ali vsaj ohranjati doseženo pozicijo in
- imeti bi moral pomočnika.

Ker ni, Ostroogarjevi napori seveda ne morejo prinesiti rezultata.

Hipotetično zastavljeno trditev potrjuje tudi shema aktantske ravni,¹² paradigmatična struktura, preslikana vzdolž celotne pripovedi. Svojo nepopolnost kaže namreč v točki, kjer bi moral biti ostvarjen pomočnik. Že prej navedena »pomanjkljivost« je tudi v tem okolju potrjena, saj v shemi ni akterja, katerega vloga bi bila subjektu pomagati.

Skupno telo dijakov te aktantske vloge, kakor je bilo ugotovljeno, ne more opravljati, lahko bi jo posredno Ciril, občinska tajnica in ravnatelj. Pa je prav tako ne, ker njihova vloga ni oblikovana do te mere in ker tudi Hanibal ni toliko močan, da bi zmožni poraze spremeniti v končno zmago, ker ni v sebi zaključena oseba z jasnimi ciljem in jasnimi konceptom »obrambe in napada«. In zato tudi njegova želja po svobodi in ohranjanju istovetnosti ostaja le nejasen in neodločen ukaz samemu sebi. Toda kljub temu razkriva v svoji globinski semantiki privinsko moč, poseben svet življenjske volje, načelno opredelitev za svobodo vztrajanja in ohranjanja.

A njegov poraz ni le posledica usodne zmote v doživljanju in spoznavanju sveta in odločitve za »belo« ter že navedenih značajskih lastnosti, ampak in predvsem logična posledica posebne razporeditve sil, odraz tipične Zidarjeve pripovedne strategije, ki dobiva svojo preglednost prav na aktantski ravni.

¹² Shemo povzeman po A. J. GREIMASU, *Strukturale Semantik* (Braunschweig: Friedr. Vieweg & Sohn), 1971, 157 in dalje.

SUMMARY

The groundwork of the character level in Zidar's novel *Dolenjski Hamlet* reveals an interesting picture, which is, one might say, characteristic of Zidar's entire narrative. The distribution of the characters is such that they can be divided into two opposing groups, i.e., one of them acting as a rebel and the other as an authority. »Authority« should not be understood only as a political authority, but also as the essence of a relationship between a man and a woman and between an individual and a group. The subject of the narrative (on the story level this is Hanibal Ostroogar) is in an extremely subordinate position, which drives him into opposition. This opposition gains an ethical value through Ostroogar's revolt against usurpation and his demand for the right to be different. His revolt against government structure, tradition, authority, lack of talent, usurpation, etc., is built upon values represented by individuality and (somewhat anarchically understood) personal freedom.

Since Ostroogar does not have a strong and balanced personality nor somebody to assist him in his endeavors, his revolt cannot lead to success. However, it is an expression of a primary instinct; it certainly does not imply that the professor is a nihilist. Rather, he represents a special universe of willpower, a metaphor of a man's principled determination for perseverance and preservation. The structure of the narrative's character plain opens another interesting, although not entirely developed option, namely, that Ostroogar's foes would become his true allies; however, this option with its game of changed codes could seriously destabilize the reader's position.